

PRIMO LEVI

Zo was Auschwitz

Getuigenissen 1945-1986

M

Meulenhoff

Primo Levi

Zo was Auschwitz

Getuigenissen 1945-1986

Vertaald door Yond Boeke en Patty Krone

Meulenhoff

Rapport over de organisatie van de gezondheidszorg in het concentratiekamp voor joden Monowitz (Auschwitz – Opper-Silezië)

Dankzij fotografisch bewijsmateriaal en de talloze verklaringen van ex-geïnterneerden uit de diverse concentratiekampen die de Duitsers hadden gebouwd om de Europese joden uit te roeien, is er waarschijnlijk niemand meer die niet weet wat die vernietigingskampen inhielden en die niet op de hoogte is van de afzichtelijkheden die er zijn begaan. Desalniettemin menen wij dat het van nut kan zijn om in Italië het rapport openbaar te maken dat wij op verzoek van het Russische militaire gezag van het concentratiekamp voor Italiaanse ex-gevangenen in Kattowitz opstelden voor de Regering van de USSR, teneinde die gruwelen waar ook wij, de schrijvers, gedurende een jaar getuige en vaak ook slachtoffer van zijn geweest, nóg beter bekend te maken. Ook wij werden na onze bevrijding door het Rode Leger, eind januari 1945, in bovengenoemd kamp geïnterneerd. Voor de onderhavige publicatie hebben we enkele aantekeningen van algemene aard aan ons verslag toegevoegd, aangezien we ons in het oorspronkelijke rapport uitsluitend hadden moeten concentreren op het functioneren van de gezondheidszorg van kamp Monowitz. De regering in Moskou had alle artsen van alle nationaliteiten, die afkomstig waren uit andere kampen en net als wij bevrijd waren, verzocht vergelijkbare rapporten te schrijven.

We hadden het concentratiekamp in Fossoli di Carpi (Modena) op 22 februari 1944 verlaten, in een konvooi met 650 joden van beiden seksen en van alle leeftijden. De oudste was de tachtig gepasseerd, de jongste was een zuigeling van drie maanden. Velen waren ziek, van wie sommigen ernstig: een oude, zeventigjarige man die een paar dagen voor vertrek was getroffen door een hersenbloeding, werd desondanks op de trein gezet en stierf onderweg.

De trein bestond uit louter veewagens, die van buitenaf werden vergrendeld. In elke wagon werden meer dan vijftig personen gepropt, waarvan het merendeel zoveel mogelijk bagage bij zich had, omdat een Duitse sergeant-majoor uit kamp Fossoli ons, op een toon alsof hij een belangeloos en goedbedoeld advies verstrekke, had aangeraden zoveel mogelijk warme kleren mee te nemen – truien, dekens, bontmantels – omdat we naar landen zouden worden gebracht met een strenger klimaat dan het onze. En hij had er met een welwillend glimlachje en een ironisch knipoogje aan toegevoegd dat als iemand geld of juwelen op zijn lichaam had verstoppt, het een goed idee was ook die mee te nemen, omdat die daarginder zeker van pas zouden komen. Het merendeel was erin gelopen en had een raad opgevolgd die niets anders was dan een ordinaire valstrik. Anderen – maar die waren veruit in de minderheid – hadden verkozen hun spullen toe te vertrouwen aan iemand die vrij toegang had tot het kamp. En weer anderen ten slotte hadden, toen ze werden aangehouden, geen tijd gehad om extra kleren mee te nemen en vertrokken met niets anders dan hetgeen ze aan hadden.

De reis van Fossoli naar Auschwitz duurde precies vier dagen en was uitermate zwaar, met name vanwege de kou die, vooral in de nachtelijke uren, zo intens was dat de metalen buizen die binnen langs de wagonwanden liepen be-

dekt waren met de bevroren condens van de door ons uitgeademde lucht. Een andere kwelling was de dorst, die uitsluitend gelest kon worden met de sneeuw die we verzamelden tijdens de enige dagelijkse stop, als het konvooi ergens midden op het platteland halt hield en het de reizigers was toegestaan uit de wagons te klimmen, zeer streng bewaakt door talloze soldaten die altijd met hun mitrailleur in de aanslag stonden om iedereen die ook maar de minste aanstalten maakte bij de trein weg te lopen neer te schieten.

Tijdens deze korte stops gingen ze de wagons langs met voedsel: brood, jam en kaas; nooit water of iets anders om te drinken. Er was amper gelegenheid om te slapen door de enorme hoeveelheden koffers en bundels die overal op de vloer lagen, zodat niemand een enigszins gemakkelijke houding kon aannemen waarin hij kon rusten – elke reiziger moest genoegen nemen met een piepklein plekje en zich daar zo goed en zo kwaad als het ging installeren. De vloeren van de wagons waren kletsnat en er was niets gedaan om ze te bedekken; er lag zelfs geen stro.

Zodra de trein Auschwitz had bereikt (om ongeveer negen uur 's avonds op 26 februari 1944), werden de wagons door een groep met pistolen en wapenstukken gewapende SS'ers leeggehaald en moesten de reizigers hun koffers, bundels en dekens op het perron naast de trein zetten. Het gezelschap werd meteen in drie groepen verdeeld: een groep jonge en zo op het oog sterke, gezonde mannen die bestond uit 95 mensen, een groep vrouwen, ook jong (een klein groepje, dat slechts uit 29 personen bestond) en een groep kinderen, invaliden en ouderen, de grootste groep. De eerste twee groepen werden afzonderlijk van elkaar naar verschillende kampen doorgezonden, terwijl het in de rede ligt te geloven dat de derde groep linea recta naar de gaskamer van Birkenau werd gestuurd en dat de leden er-

van diezelfde avond nog werden vermoord.

De eerste groep werd naar Monowitz overgebracht, waar zich een concentratiekamp bevond dat administratief gezien deel uitmaakte van Auschwitz, waar het ongeveer acht kilometer vandaan lag. Het was halverwege 1942 opgezet teneinde mankracht te leveren voor de bouw van het industriële complex 'Buna-Werke', een onderdeel van het chemieconcern I.G. Farben. Het kamp herbergde tussen de 10.000 en 12.000 gevangenen, alhoewel het slechts was ingericht op 7000 à 8000 mensen. Het merendeel van de gevangenen bestond uit joden van alle mogelijke Europese nationaliteiten, met daarnaast een zeer kleine minderheid van Duitse en Poolse misdadigers, Poolse 'politieke gevangenen' en 'saboteurs'.

De 'Buna-Werke' waren bestemd voor de grootschalige productie van synthetisch rubber, synthetische benzine, kleurstoffen en andere bijproducten van steenkool, en besloegen een rechthoekig gebied van ongeveer 35 vierkante kilometer. Een van de ingangen van dit industriegebied, dat geheel omgeven was door hoge prikkeldraadversperringen, bevond zich op een paar honderd meter afstand van het concentratiekamp voor joden, en op korte afstand dáárvan bevond zich, grenzend aan de zijkant van het industriegebied, een concentratiekamp voor Engelse krijgsgevangenen. Nog wat verder weg bevonden zich de andere kampen voor burgerarbeiders van uiteenlopende nationaliteiten. Hier dient overigens gezegd dat het productieproces van de 'Buna-Werke' nooit van de grond is gekomen: de opening, die aanvankelijk gepland was in augustus 1944, werd steeds weer uitgesteld als gevolg van luchtbombardementen en sabotage door de Poolse burgerarbeiders, hetgeen voortduurde tot het moment dat het gebied door het Duitse leger werd geëvacueerd.

Monowitz was dus een typisch *Arbeitslager*: elke ochtend marcheerden alle bewoners van het kamp – met uitzondering van de zieken en de kleine groep die werkzaamheden verrichtte binnen het kamp zelf – keurig in het gelid en op de maat van een muziekkorps dat militaire marsen en vrolijke deuntjes speelde, naar de werkplekken die voor sommige ploegen wel zes à zeven kilometer verderop lagen. De weg erheen werd in hoog tempo afgelegd, bijna hollend. Elke dag, voor vertrek naar het werk en na terugkomst, was er het verplichte appèl op een speciaal terrein van het kamp, waar alle gevangenen, ongeacht het weertype, één tot drie uur bewegingloos in het gelid moesten blijven staan.

Zodra ze binnen het kamp waren, werden de 95 mannen naar het ontsmettingsgebouw gebracht, waar ze zich allemaal moesten uitkleden en nauwgezet van al hun lichaamshaar werden ontdaan: hoofdhaar, baardhaar en alle andere haren vielen ten prooi aan scharen, scheermessen en tondeuses. Daarna werden ze naar het douchelokaal gebracht, waar ze tot de volgende ochtend werden opgesloten. Moe, hongerig, dorstig, half slapend, verbijsterd door wat ze al gezien hadden, beducht voor hetgeen de nabije toekomst hun zou brengen, maar bovenal ongerust over het lot van hun dierbaren van wie ze een paar uur daarvoor plotseling zo wreed gescheiden waren en gekweld door inktzwarte en sombere voorgevoelens, moesten ze daar de hele nacht blijven staan, met hun voeten in het water dat van de leidingen droop en over de vloer liep. Tegen zes uur de volgende ochtend werden ze van top tot teen ingewreven met een lysoloplossing en onder een warme douche gezet; daarna kregen ze de kampkleding uitgereikt en werden ze, om die aan te trekken, naar een andere grote ruimte gestuurd die alleen buitenom bereikbaar was, zodat ze naakt door de sneeuw moesten lopen terwijl hun lichamen nog nat waren van de douche.

De winteruitrusting van de gevangenen van Monowitz bestond uit een jasje, een broek, een pet en een jas, allemaal van wollen, gestreepte stof, plus een hemd, een linnen onderbroek, één paar voetlappen, een trui en één paar schoenen met houten zolen. Veel voetlappen en onderbroeken waren overduidelijk gemaakt van tallitot – de heilige doek waarmee joden tijdens het gebed hun hoofd bedekken – die afkomstig waren uit de koffers van gedeporteerden, en die ten teken van minachting op een dergelijke manier werden hergebruikt.

Reeds in de maand april, als de kou weliswaar al wat minder streng is maar nog niet geheel verdwenen, werden de wollen kleren en de trui ingenomen en de broek en het jasje vervangen door linnen exemplaren, ook allemaal gestreept. Pas tegen eind oktober werden de winterkleren weer uitgedeeld. In de herfst van 1944 gebeurde dat echter niet meer, omdat de wollen kleren en jassen echt niet nóg een keer gebruikt konden worden, zodat de gevangenen de winter van 1944-1945 het hoofd moesten bieden in dezelfde linnen kleren als ze 's zomers hadden gedragen; slechts een zeer kleine minderheid kreeg een lichte gabardine regenjas of een trui.

Het was streng verboden in het bezit te zijn van extra kleren of ondergoed, zodat het praktisch onmogelijk was om hemden of onderbroeken te wassen: dit soort kledingstukken werd om de 30, 40 dan wel 50 dagen van hogerhand opnieuw uitgereikt, naar gelang de beschikbaarheid en zonder dat er ook maar iets te kiezen viel. Het nieuwe ondergoed was niet gewassen, doch slechts met stoom gedesinfecteerd, omdat er in het kamp geen wasserij was. Het waren meestal korte, linnen onderbroeken en linnen of katoenen hemden, vaak zonder mouwen, die er door de talloze vlekken die erop zaten heel smerig uitzagen en die vaak

niet meer waren dan vossen. Soms kreeg je in plaats daarvan een pyjamajas of -broek, of zelfs vrouwenondergoed. Doordat ze voortdurend gedesinfecteerd werden, was de stof totaal vergaan en was alle rek eruit – het betrof het meest versleten deel van het ondergoed dat was afgepakt van de mensen die, zoals we weten, met steeds nieuwe transporten voortdurend vanuit alle hoeken van Europa in Auschwitz aankwamen. De jassen, colberts en broeken – zowel zomer- als winterkleding – die werden uitgedeeld, verkeerden in een deplorabele staat, waren aan alle kanten versteld en zaten onder het vuil (modder, machineolie, verf). De gevangenen moesten zelf zorgdragen voor de reparaties, zonder dat er overigens draad en naald werden verstrekt. Toestemming krijgen om kleren in te ruilen was buitengewoon moeilijk; dat kon alleen als het volkomen duidelijk was dat verstellen écht niet meer hielp. Nieuwe voetlappen werden nooit verschaft en wie andere wilde moest dat zelf op een of andere manier zien te regelen. Het was verboden een zakdoek te hebben of wat voor lap stof dan ook.

De schoenen met houten zolen werden vervaardigd in een speciale werkplaats in het kamp; de zolen werden tegen leren, kunstleren of met stof beklede rubberen bovenschoe- nen gespijkerd die van het meest versleten schoeisel uit de gearriveerde konvooien waren afgehaald. Als de schoenen in goede staat verkeerden, vormden ze een redelijke bescherming tegen kou en vocht, maar ze waren ten enenmale ongeschikt voor voettochten, hoe kort ook, en veroorzaakten schaafwonden aan de voeten. Wie in het bezit was van twee schoenen in dezelfde én in de juiste maat mocht van geluk spreken. Als ze versleten waren, werden ze uiteindelijk vaak gerepareerd, tot in het absurde toe, zodat je maar zeer zelden nieuwe zag, en de schoenen die wél werden uit-

gedeeld vielen na één week uit elkaar. Schoenveters werden niet verstrekt; in plaats daarvan gebruikte iedereen zelfgemaakte veters van in elkaar gedraaid papier of elektriciteitsdraad, als dat ergens te vinden was.

De situatie met betrekking tot de gezondheid en de hygiëne in het kamp liet zich op het eerste gezicht goed aanzien: de paden en de lanen die de diverse 'blokken' scheidden, waren goed onderhouden en schoon, voor zover dat gezien de modderige onderlaag mogelijk was. De houten buitenkant van de 'blokken' was keurig geschilderd; binnen werden de vloeren elke ochtend nauwgezet geveegd en geboend, en de drielaags stapelbedden stonden keurig in het gelid, elke slaapplek met onberispelijk strakgetrokken dekens. Maar het was allemaal maar schijn, want de werkelijkheid was volkomen anders: in de 'blokken', die normaal gesproken plaats boden aan 150 tot 170 mensen, zaten er namelijk minstens 200 gepropt, vaak zelfs 250, waardoor in bijna elk bed twee mensen moesten slapen. Onder die omstandigheden was het aantal beschikbare kubieke meters beslist kleiner dan minimaal nodig was om normaal te kunnen ademen en genoeg zuurstof binnen te krijgen. Op elke slaapplek lag een soort zak die half gevuld was met stro dat door het lange gebruik bijna tot stof was vergaan, en twee dekens. Nog afgezien van het feit dat deze nooit werden verschoond en al helemaal nooit, tenzij in zeer uitzonderlijke gevallen, werden gedesinfecteerd, verkeerden ze over het algemeen in zeer slechte staat: versleten door langdurig gebruik, gescheurd en vol met allerlei soorten vlekken. Alleen op de bedden die het meest in het zicht stonden, lagen behoorlijke, zo goed als schone en soms zelfs mooie dekens: dat waren de onderste bedden, het dichtst bij de ingang.

Het spreekt dat die bedden gereserveerd waren voor de

'baasjes' van het kamp: de Kapo's van de arbeidscommando's en hun voormannen, de hulpjes van het blokhoofd of gewoon vrienden van eerst- of laatstgenoemden.

Dit verklaart waarom iedereen die voor de eerste keer zo'n barak binnenkwam en er oppervlakkig zijn blik langs liet gaan, de indruk kreeg dat die schoon, ordelijk en hygiënisch was. In het hout van de stapelbedden, de draagbalken en de bedplanken, leefden echter duizenden bedwantsen en vlooiën die de gevangenen slapeloze nachten bezorgden. Zelfs het feit dat de barakken elke drie, vier maanden gedesinfecteerd werden met stikstofmosterdgas volstond niet om die ongenode gasten te verdelgen; ze leefden gewoon voort en bleven zich onverstoorbaar voortplanten.

Tegen luis daarentegen werd een verwoede strijd geleverd, teneinde het uitbreken van een vlektyfus-epidemie te voorkomen. Elke avond na terugkomst van het werk vond de zogenaamde 'luizencontrole' plaats en tevens – en dan nog zorgvuldiger – op zaterdagmiddag (die onder andere bestemd was voor het afscheren van hoofd-, baard- en soms zelfs ander lichaamshaar). Elke gevangene moest zich geheel uitkleden en zijn kleren laten onderwerpen aan een minutieus onderzoek door daartoe aangestelde inspecteurs, en als er ook maar één luis op het hemd van één gedeporteerde werd aangetroffen, werd alle kleding van alle bewoners van de barak onmiddellijk weggebracht om gedesinfecteerd te worden en moesten de mannen onder de douche, na eerst te zijn ingewreven met lysol. Waarna ze de hele nacht naakt moesten wachten tot de dag aanbrak en hun kleren, nog helemaal nat, terugkwamen uit de ontsmettingsruimte.

Er werd echter geen enkele voorzorgsmaatregel getroffen ter voorkoming van andere besmettelijke ziekten, terwijl die welig tierden: tyfus en roodvonk, difterie en waterpok-

ken, mazelen, wondroos, enzovoort, nog afgezien van de vele besmettelijke huidandoeningen zoals schimmel, dauwworm en schurft. Gelet op de wijze waarop de regels van de hygiëne met voeten werden getreden en op de hoeveelheid mensen die zo dicht op elkaar leefden, is het werkelijk verbazingwekkend dat er nooit grootschalige epidemieën zijn uitgebroken.

Een van de voornaamste risicofactoren met betrekking tot het overbrengen van infectieziekten werd gevormd door het feit dat een flink deel van de gevangenen niet beschikte over iets waaruit ze konden eten of een lepel, zodat drie of vier mensen gedwongen waren na elkaar uit dezelfde bak of met hetzelfde bestek te eten, zonder dat dit tussendoor afgewassen kon worden.

Wat betreft het eten: dat was én niet voldoende én van slechte kwaliteit. Er waren drie maaltijden: vier keer per week werd er 's ochtends meteen na de reveille 350 gram brood uitgedeeld en drie keer per week 700 gram, dus een dagelijks gemiddelde van 500 gram – een hoeveelheid die er op zich mee door had gekund, ware het niet dat het brood overduidelijk een grote hoeveelheid rotzooi bevatte, waaronder, zeer goed zichtbaar, zaagsel. Verder werd er, ook 's ochtends, 25 gram margarine uitgereikt, ongeveer twintig gram worst of een lepel jam of jonge kaas. De margarine werd slechts zes dagen per week uitgedeeld, en later werd dit teruggebracht tot drie dagen. Om twaalf uur kregen de gedeporteerden een liter rapen- of koolsoep die volkomen smakeloos was doordat er in het geheel niets anders aan was toegevoegd, en 's avonds na het werk nog een liter soep die wat dikker was, met een enkele aardappel erin of, soms, dop- en kikkererwten – maar ook die soep was gespeend van enig vet, zodat ook hier geen smaak aan zat. Heel af en toe zat er een flintertje vlees in. Wat het drinken